

История на Паневритмията

1. Първи период (1930-1944 г.)

1.1. Възникване на Паневритмията

Методи Шивачев разказва за едно невероятно видение, което е имал около 1929-1930 г. на Мусала. Именно тази неземна картина в мистичната планина Рила се смята за първия известен до момента факт, който предхожда Паневритмията. След препоръката на Учителя сам да посети върха, през нощта Методи почувствал, че го събужда някаква незрима сила, надигнал се и тръгнал сам в полумрака към върха. Внезапно проблеснала феерична светлина, която осветявала пътя и угаснала, когато стигнал билото. На небето се появила голяма светлина с елипсовидна форма, сред която той различил множество същества в ефирни бели дрехи, играещи по двойки небесен танц и съпровождани от вълшебна музика. Когато се завърнал и разказал на всички преживяното, Учителят протегнал дясната си ръка към небето и казал: „Всичко това, което си видял в небето на Мусала, ние ще го свалим тук долу на Земята“.

Ето какво четем на стр. 105 и нататък в книгата „Учителят“, издадена през 1946 г., за това как е започнала да се дава Паневритмията: *„Всички движения в Природата, които имат разумен подтик, са музикални. Паневритмията внася Живот, Сила, Радост и Красота в човешката душа. Паневритмията е наука за приемане разумните движения на Природата.*

Движението изразява реалността така, както музиката и Словото. При съчетаване на трите – слово, музика и движение – се постига пълнота, дълбочина и сила.

Учителят даде *Гамата*, изпълнена с движения – най-простото упражнение, където той съчетава тези три изразни средства. Като изпълнявате това упражнение, тези широки, свободни, пълни със смисъл движения и пеете гамата, ще почувствате една малка радост, едно малко освобождение. Тези прости тонове се изпълват със съдържание, каквото не сте подозирали досега. Не ясно и определено, но вие ще се докоснете до онази неуловима, неопределима реалност, която е скрита зад тоновете. Това ще ви даде подтик да ги изучавате. Това съдържание вечно ще ви се разкрива и обогатява вашия живот.

Веднъж един от младите братя изпълни *Псалм 133* с движения. Той го беше научил от Учителя. Тогава почувствахме силата, красотата и смисъла на този псалм.¹

¹ Кръстев В., „Учителят“, 1946, стр. 106

Когато музиката се съедини с движението, тя е красива. Когато се съедини с речта, става още по-красива. Движенията вървят по същите закони, както и тоновете. Те трябва да бъдат музикални.

*Изгрява Слънцето,
праща светлина.*

Носи Радост за Живота тя.

Мелодията със същото просто съвършенство извиква картината на изгряващото Слънце. Тази песен се придружава с широки, плавни движения, като че душата се отваря, за да приеме Светлината. Учителят пояснява:

Като пеете това упражнение, вашето Слънце да изгрее. Ние не разбираме Слънцето в Природата. Ние не пеем на това външно Слънце. Когато това наше Слънце изгрее, то ни праща Светлина, която носи Радост на Живота. Тогава идва Силата – сила жива, изворна, течуща. Като приема тази Сила, човек става един жив извор – изявление на Вечния.

В третата част следва текст на непознат древен език. Ако се преведат движенията, които придружават тези думи, те означават правилно даване и приемане. Даването е начало на съзнателен живот.²

Учителят даде една система от упражнения, в които музиката е съчетана с движения и слово. Двадесет и осем упражнения са свързани според известни вътрешни закони в една красива игра, израз на един светъл, възходящ Живот. Учителят я нарече *Паневритмия*. Той даде музиката и движенията последователно. Това голямо дело Учителят създаде просто и скромно. Създаде го незабелязано, почна го като че случайно.

Една топла лятна вечер ние се бяхме събрали около Учителя на поляната. Наскоро беше валил дъжд. Въздухът беше свеж и влажен, наситен с онзи сладостен дъх на боровете, който му придаваше вкус на горски мед. В тревите щурчетата се обаждаха вече. Слънцето се спускаше към горите. Часовете и минутите минаваха край Учителя като пратеници от далечна страна, натоварени със скъпи дарове. Всеки миг се приближаваше с почитание, слагаше своя дар и отминаваше с мълчалив поклон. Такава пълнота се чувстваше в присъствието на Учителя, даже и когато не говореше.

Мнозина от братята и сестрите, които присъстваха, бяха музиканти. Разговорът се водеше върху народната музика и игри, с които българският народ е твърде богат. Учителят обясняваше някои стъпки в народните игри, превеждаше тяхното значение, после изсвири няколко мелодии, като посочи кои са първичните, чисти мотиви в тях и кои – вмъкнатите впоследствие.

Много от народните песни и танци водят началото си от древните окултни школи. В тях е скрито известно знание. Самите те представляват методи, с които човек може да си помогне и при разрешаване на някои задачи в живота. На народа, както и на децата, знанието за Живота се предава чрез игри и песни. Традицията,

² Пак там, стр. 99-100

живата народна летопис ги е запазила до днес, макар и изопачени и покварени от неправилния живот на ред поколения.

Учителят изсвири няколко мотива, които Той беше възстановил и очистил, и пожела някои от братята и сестрите да ги придружат с движения. Всеки по свое вътрешно чувство изрази ритъма и музиката. Получи се пъстро разнообразие. Учителят свиреше и наблюдаваше, без да поправя. После Той сам показа най-простите и естествени движения, които могат да придружават една мелодия. Някои от присъстващите ги повториха, почна се една малка работа спонтанно, естествено, като че случайно. Това беше началото на *Паневритмията*. Много от движенията, които братята и сестрите правеха тази вечер, влязоха след това като елементи в нея. Учителят използваше всичко, което идваше дълбоко от живота самородно, ала го поправяше и съгласуваше със законите, които Той познаваше. От тази вечер почна редовна работа, тя се разрастваше като голям и хубав пламък и озаряваше лицата на всички. Идеите се раждаха и осъществяваха тук. Тази работа увлече всички. Музикантите бяха постоянно около Учителя - от сутрин до вечер. Понякога седяха с него при пианото в салона. Опитваха и записваха мелодиите, после на поляната упражняваха стъпките и движенията. Всеки бързаше да привърши обикновените си задължения и да дойде тук. Учителят даваше нови мелодии, нови движения, свързваше ги, разработваше, проверяваше, изучаваше, поправяше, докато се постигне това, което искаше. Той работеше неуморно, с Любов и тази Любов се предаде на всички.

Създадох се групи, които разучаваха упражненията; имаше музиканти, които изпълняваха музиката и записваха новите песни. *Изгрева* се изпълни с музика, с движение, с един нов живот. Вечер до късно голямата лампа осветяваше с ярка светлина поляната. Чуваха се звуците на цигулки и китари, разучаваха се упражненията на *Паневритмията*. Красивата работа увлече и плени всички. Сам Учителят живееше с нея постоянно. До късно през нощта горе в малката Му стаичка се чуваха звуците на цигулката Му; на другия ден Той даваше нови песни, нови упражнения.

Тъй в продължение на няколко месеца бе създадена Паневритмията. Разучиха я всички под ръководството на Учителя. Оттогава тя се изпълнява в ранните утринни часове в кръг от всички, наредени двама по двама. Един малък оркестър свиреше в средата. Учителят играеше в кръга сам и показваше упражненията.³

След Паневритмията Учителят даде упражнението „Пентаграм“. След Пентаграма се дадоха и „Слънчевите лъчи“.⁴

Ето разказа на Борис Николов за началото на Паневритмията: „Спомням си как започна създаването ѝ. Като че бе случайно. Учителят не обичаше да чертае предварително планове. Той работеше естествено, просто, но не пропускаше момента на вдъхновението - вслушваше се във вътрешния подтик.

³ Пак там, стр.106-107

⁴ Пак там, стр. 109-110

В онази пролетна вечер Учителят и няколко сестри бяха на поляната край боровете и разговаряха. Ставаше въпрос за народните хора и танци. Учителят изпя малка мелодия и каза: „С какви движения ще изразите тази мелодия?“ Направиха опит да намерят стъпки и движения, но не бяха сполучливи. Тогава Учителят показа движения - плавни, естествени, ритмични. Те отговаряха на мелодията. Така се роди първото упражнение на Паневритмията, като че случайно, но то послужи като подтик. Упражненията се раждаха едно след друго.

Учителят тъй се увлече в работата си, че нощем до късно можеше да се чуе цигулката му в неговата стаичка. На сутринта той опитваше с ученици новите упражнения. Те заучаваха мелодиите, стъпките, движенията, а Учителят уточняваше, поправяше, разработваше. Учителят беше съсредоточен, вдъхновен - лицето му беше като пламък. С каква любов работеше и с какво увлечение. Той пак отиваше горе и дълго време търсеше с цигулката си да долови и подеме мелодиите на Паневритмията - движенията, стъпките, ритъма. Така един възвишен свят слезе при нас и ни се изяви. Учителят го облече във форми, даде му израз чрез музика и движения. Той вложи съдържание в тях - животът на онзи свят, от който ги сне.⁵

В София пристигна един немски професор по хореография, който обикаля по света и изучава фолклора на народите. Той записва движенията със своя система, нещо подобно на стенография. След като записва много от Софийските хора, които са доста сложни, той пристига една сутрин на Изгрева. Записва и движенията на Паневритмията, след което с удивление споделя с Учителя, че е обиколил целия свят и познава много видове фолклор, но по-прости и по-съвършени движения от тези не е виждал.⁶

Най-старият (открит до момента) автентичен документ от времето на даването и първоначалната работа върху Паневритмията е нотният текст на „Първият ден на пролетта“, упражнения 6,7 и 8, с дата 19.05.1932 г. На 15.07.2006 г. Благовест Жеков и Ефросина Ангелова-Пенкова, преглеждайки архива на Мария Тодорова се натъкват на първия нотен запис на упражненията „Отваряне“, „Освобождаване“ и „Пляскане“, които тогава са дадени с четен брой тактове - 38. Музикантите, които по това време са записвали по-голямата част от Паневритмията, са Асен Арnaudов и Ангел Янушев - и двамата много талантиливи. Мария Тодорова си спомня за Асен следното: „Той бе онзи роден музикант, който беше и горе в невидимия свят музикант и беше дошъл в Школата да свърши определена работа за музиката и песните на Учителя. Той имаше такъв музикален слух, че щом чуеше една песен, веднага я запаметяваше и можеше да седне и да я запише, без да използва пианото.“⁷ Разработката на „Колко сме доволни“ е на Ангел Янушев и тя намира място в изданието от 1941 г.

⁵ Кръстев В., „Изгревът“, т. 1, стр. 402

⁶ Пак там, стр. 399-400

⁷ Пак там стр. 135

Ето какво си спомня Димитър Грива от това време: „Когато бях в болницата с опасност за живота си [1932-1933], Учителят през цялото време работеше с Асен Арнаудов и Ангел Янушев от сутрин до вечер. Той имаше голямо разположение към музикантите и много работеше с тях. Тогава се раждаше Паневритмията. Аз като дойдох, първите упражнения вече бяха записани. Не съм участвал в създаването на Паневритмията, защото бях още малък. Тогава там бяха Асен Арнаудов, Ангел Янушев, после дойде Влади Симеонов, въобще дойдоха музиканти, също и Вапурджиев.“⁸

В началото Учителят и приятелите са наричали Паневритмията „гимнастически музикални упражнения“ и това продължава до около 1936 г. Най-ранното сведение за това, че Паневритмията е вече разучена и се играе, е от 24 юли 1932 г. В поредицата „Изгревът“ откриваме дневника на Елена Хаджигригорова, където тя пише, че се е провел разговор с Учителя в 10 ч. на същата дата, на езерото Махабур [Бъбрека] „след музикалните гимнастически упражнения“.⁹

От спомените на Боян Боев за съборите през 1933 и 1934 г. на Витоша в местността „Яворови присои“ ясно проличава, че Паневритмията вече е била неотменна част от ежедневието на Братството. Ето част от разказа му: „Бяхме около 70 души на палатки. „Яворови присои“ бяха на 45 минути разстояние от хижа „Алеко“. Първата работа на Учителя след построяване на палатките беше намиране на извори. Той откри добър извор близо до Бивака, но всред мочурища и кал, така че разчистихме местността. Местехме с лостове грамадни скали. След няколко дни на мястото изникна чешма, украсена наоколо с камъни, наредени с вкус. Учителят посочи една полянка над Бивака като място за Паневритмия. С общи усилия я изравнихме. Понеже Паневритмията изпълнявахме всеки ден, скоро на тази полянка ясно се очерта един кръг.

Програмата тук беше почти като на Рилските езера. Имаше общи обяди, вечерен огън. Всяка сутрин се изкачвахме на една полянка над нашия стан, дето при изгрева на слънцето правехме молитва. След това изпълнявахме Паневритмия на същата полянка, изравнена специално за целта от нас. В тая вълшебна местност се редяха красиви дни, изпълнени с духовни занимания. Сутрин от едно възвишение посрещяхме слънчевия изгрев с молитви и песни. Често при изгрев Учителят държеше беседа. След Паневритмията провеждахме интересни разговори с Учителя или подхващяхме обща работа за обзавеждане и хигиена на лагера. Вечерният огън, на който присъстваше винаги и Учителят, беше един красив завършек на деня.“¹⁰

На 22 март 1935 г. Пеню Ганев пише в своя дневник, публикуван в поредицата „Изгревът“: „Имаше хубави гимнастически упражнения, за първи път в тази пролет.“¹¹ В разговор с Вергилий Кръстев той споделя: „В тетрадката съм записал

⁸ Кръстев В., „Изгревът“, т. 8, стр. 184

⁹ Кръстев В., Изгревът, т. 17 стр. 69

¹⁰ „Свещеният огън“ - писма на Б. Боев, т. 2, стр. 32

¹¹ Кръстев В., „Изгревът“, т. 16, стр. 69

следното: I. Първият ден на пролетта - 22.III.1933 год. V. Тъкване - 5.V.1933 год. VIII. Побеждаване - 5.V.1933 год. Това са дати, на които сме изучавали Паневритмията.¹²

1.2. Цитати от беседи на Учителя, свързани с началото на Паневритмията

Първообраз на упражнението „Мисли“: „Днес ще имаме едно музикално упражнение. Напишете с печатни букви: „МИСЛИ! ПРАВО МИСЛИ! СВЕЩЕНИ МИСЛИ ЗА ЖИВОТА ТИ КРЕПИ!“

Силата е там - щом крепиш една свещена мисъл, и тя ще те крепи. Щом не я крепиш, падането идва. Сега да турнем една мелодия. Много мелодии могат да се турят. Ще бъдете свободни при пеенето. Всяко едно правило се движи в границите на свободата. Като кажете: „Мисли!“, вашата мисъл трябва да присъства, не нещо много сериозно, но най-малко за туй, за което пеете, да мислите. Вие не се смущавайте, то е закон. Каквото е пеенето, такова е и мисленето. Мислите не се раждат свършени. Тоест сами по себе си са свършени, но по време и пространство изисква се време, за да се проявят. Една мисъл, като кажа, че не е свършена, разбирам, че не се е развила.

За тази мелодия се изисква време, за да я развием. И ако човек не се смущава ... (Учителят пее мелодия за думите: „Мисли, право мисли!“ Всички вземат участие. Постепенно се оформя една мелодия, по-сполучлива.)

Като се намирате в едно песимистично състояние, пейте бързо, ритмично, тези мисли поправят. (Пее се и втората част: „Свещени мисли за живота ти крепи!“ - много пъти. Изпява се упражнението. Всички прави, дясната ръка на лявата страна на гърдите, после втори път, лявата ръка на дясната страна на гърдите.)

Как чувствате, при първия или при втория случай по-лесно се пее? (Изпя се упражнението, придружено с движения.)

„Мисли!“ Издигаме двете ръце отпред, право надолу до гърдите.

„Право мисли!“ Ръцете настрани хоризонтално.

„Свещени мисли за живота ти крепи.“ (При всяка дума ръцете правят подем нагоре, вълнообразно, според ритмуса.)

Упражнението се изпява от всички с движенията няколко пъти.

¹² Пак там, стр. 63

(30 л. на МОК, 6 юни 1926 г., неделя, 19 часа София - Изгрев)“

Най-ранни сведения за Паневритмията, вече като комплекс от упражнения, намираме в беседите и лекциите на Учителя през периода 1931-1935 г.

„Та казвам, причините, които може да ви стимулират за вашите постъпки, могат да бъдат от тези три свята. Така трябва да изучавате вие нещата. На първо място трябва да имате една хубава, здрава къща. На второ място, тази къща трябва да бъде много добре мебелирана. А на трето място какво трябва да бъде? (Да бъде тя инсталирана.) Да има осветление и отопление, да може да се живее вътре. Първостепенна да бъде! Та именно сега, като се правят тези гимнастически упражнения, това е съграждане къщата отвънка. Чувствата, с които си служим, това е съграждане (на) къщата отвътре - мебелиране. А мисълта, която се влива, това е инсталиране в тази къща на всички тези употребления, от които тя се нуждае.“ - 22 май 1931 г. В лекцията от 29 май (следващата седмица) стенографките са записали: „След гимнастическите упражнения - ясно, свежо време.“ Подобно уточнение не е правено нито по-рано през учебната година, нито след тази дата.

На събора през лятото на 1931 г. Учителят казва: „Сега ще отидем до Бъбрека - V-то езеро, където ще направим няколко гимнастически упражнения и ще се погреем малко на слънце. След това ще слезем на бивака да обядваме и да благодарим за хубавия ден.“ - 20 юли 1931 г., СБ, Любов към Бога, беседа „Теория и приложение“

До 22 март 1933 г. част от Паневритмията със сигурност е била усвоена и се е играела от по-рано. В лекцията на ООК от същата сутрин Учителят казва: „Сега ще излезем вън да направим само шестте упражнения. Мислехме да направим и останалите, но времето пречи. Не сте всички юнаци да играете упражненията с музика. Поздравявам ви с новата година - годината на Божията Любов.“

В лекция на ООК от 26. 07. 1933 г. Учителят споменава за нивото на игра на Паневритмията от този начален период: „Искаш да пишеш една книга. И това е бяла. Като излезе книгата на бял свят, хората ще започнат да те критикуват. Ще се чудиш как да се справиш с тази критика. Изобщо, духовните хора много бързат. Например вие искате външните хора да видят вашите гимнастики. С какво ще се похвалите: с музиката ли, с начина, по който ги играете? Има смисъл да представите упражненията пред софиянци, но когато се хармонизирате. Като правите упражненията, вие не мислите. Движенията ви трябва да бъдат под

контрола на вашата мисъл и воля. Само тогава ще бъдете господари на себе си и на своята съдба. Има смисъл да правите упражненията, ако придобивате нещо от тях. Каквото придобиете, това се отнася до вас. Едни правят упражненията бързо, други ги правят от страх, от задължение. Стани сутрин рано, направи съзнателно упражнението заради Бога и заради себе си. Като играете музикалните упражнения, избирайте си за другар този, с когото си хармонирате. Ако не си хармонирате или се смущавате, не трябва да играете заедно... Като ви наблюдавам, виждам, че сте станали обикновени хора. Затова и песните, и гимнастическите упражнения – всичко сте довели до изглаждане. Така сте ги изгладили, че аз сам не мога да ги позная. Не се свири, нито се пее така. Тъй както са дадени упражненията, гимнастиките, в тях е вложен дълбок смисъл. Не спазвате ли този смисъл, нищо не можете да постигнете.“

В разговор с Учителя от 12 септември 1933 г., изпратен от Димитър Звездински до Елена Хаджигригорова, намираме: „Като правите упражненията, да стане изменение на лицето ви, в мускулите ви. Тогава упражнението е добре направено. Иначе или упражнението не е хубаво, или не е добре направено, както трябва. Най-напред гърбините ви трябва да изчезнат. За тези упражнения ще турим веднъж една стара сестра и да видим чрез тези гимнастически упражнения каква промяна може да стане. Трябва да знаете, че в упражненията има една опасна страна. Аз я наричам инертност. Тази инертност поглъща всичката енергия на човека.“

В лекция на ООК, 27 юни 1934 г., Учителят казва: „При музикалните упражнения трябва да употребявате дишането. В дишането е вътрешният живот.“

На 17 юли 1935 г., пред учениците на ООК Учителят показва едно критично отношение към начина им на игра на Паневритмията: „От гимнастическите упражнения, както ги правите, аз съм крайно недоволен. Не може да имате резултат по тоя начин. Гимнастическите упражнения ги правите много лошо. Първите упражнения ги правите много лошо. Това показва, че въобще не мислите през време на упражненията. Един се вдига, а друг през това време се навежда и сваля ръцете си. И всичко е така объркано. Няма единство в упражненията. И после, някои ги е страх да си наведат гърба. Не правите движенията както трябва. Какъв пример ще дадете с тези упражнения на другите? И ония, музикалните, бързо почнахте да ги правите. Трябва да ги разделим на няколко части, на четири-пет части и да ги правим по части, както трябва. Иначе ще си изгубят смисъла. Едно упражнение трябва да се прави едновременно от всички, като че го прави един човек. Хармоничност трябва да има, а пък аз виждам, че един мисли едно, а друг мисли друго. Някой ще каже: „И без упражнения може.“ Не, упражненията са необходими. Умрелите никак не се упражняват. Шестте упражнения, ако ги правите добре, пак е хубаво. Ако ги направите с чиста мисъл, вие ще се подмладите. Едно упражнение ако правите на ден, вие ще се подмладите с една година. Ако правите десет дни – с

десет години ще се подмладите. Някой ще каже: „Дали е вярно?“ Ако аз правя упражненията както трябва, ще се подмладя. А пък щом не ги правя както трябва, то аз остарявам. И вие, ако не ги правите, както трябва, ще остарееете преждевременно. Съжалявам за това! Малко упражнения, но на свят да се правят. Като си вдигате ръцете, като един да ги вдигате, единство да има. Я „юнаците“ как хубаво и стегнато играят [спортна организация „Юнак“]. Те под команда играят, а пък тук сме свободни. Един се навел, друг се изправил, а между тях никой не прави нищо. И който не ги знае, ще си седи настрана. Някои по-напреднали не идват на упражнения. Някой казва: „Аз съм напреднал!“ и не идва на упражнения. Упражненията нека да се правят три пъти на седмица, но да има дисциплина. Ако не правите упражненията, не може да имате Божието благословение.“

1.3. През очите на очевидците

Един от очевидците на всички тези събития е Крум Въжаров, който споделя следното: „В Братството съм от 1927 г. Първите упражнения Учителят почна да ги показва още през тази година. Когато той показваше упражненията, за да се заучат, аз присъствах там и играя Паневритмия от самото начало. Едно лято на Рила играем на езерото на Чистотата. Музикантите са в центъра, а Учителят играе сам на десетина метра от тях и се движи в по-малък кръг вътре. Както играеше, той се приближи до играещите двойки. Застана до мен и започна да играе с мене до края на упражненията. Това нещо той никога не го е правил с никого. Всички се учудихме и аз по-късно разбрах защо го направи. Той е виждал, че аз съм този, който ще предаде Паневритмията на младежите и трябва добре да я изуча. Не само да ми покаже едно упражнение, а да събуди в мене известни центрове. И аз се постарях да я усвоя съвсем точно. Повече от 20 години работих с младите и подготвих група, която познава Паневритмията, за да може да продължи делото на Учителя.“¹³

Елена Андреева има следния поглед за този период: „По време на първите десет упражнения и на другите не съм присъствала, защото в периода 1930-1934 г., когато се даваха, учителствах и не бях постоянно на Изгрева. На поляната или пред салона, където я давал Учителят, или в салона вътре, не съм участвала. В подреждането на упражненията също не съм участвала, но Учителят ги даваше едно по едно. Боян Боев участваше в подреждането. Имаше малко съревнование и недоверие към мен, а тъй като съм малко честолюбива, затова, като не са ме поканили, аз не ходех. Упражненията Катя Грива ги играеше най-хубаво от всички сестри. Ярмила според мен също ги играеше много хубаво.“

Заучаването на Паневритмията внесе нещо ново в живота на Братството. При всяко ново упражнение имаше оживление. Първо заучавахме стъпките и движенията на ръцете на всяко упражнение, след това ги играехме с ритъма на съответната музика. Учителят не ги даваше в определен час или ден, но ги даваше

¹³ Кръстев В., „Изгревът“, т. 6, стр. 352-353

спонтанно, по някакво вътрешно творческо вдъхновение. Когато ни ги показваше и ние приемахме това вдъхновение, заучавахме ги с радост и повишено състояние на духа. За да се ползваме от Паневритмията, Учителят казваше, че умът ни трябва да присъства в движенията, които правим. Всяко движение трябва да се изпълни правилно, за да може да приемем енергията, с която то е свързано. Чрез тия упражнения ние приемаме енергия от живата природа, затова ние трябва да ги изпълняваме концентрирано и само така ще се ползваме от тях. Музиката е жизнерадостна, събужда сили в нас, тя ни вдъхновява и внася бодрост и разположение. Когато правехме Паневритмията, имаше тържественост, нещо празнично. По вътрешно чувство беше като богослужение.“¹⁴

Първият запис на движенията, с който разполагаме до момента, е от лятото на 1933 г. – 7 август. Надписът на заглавната страница е: „Най-новите гимнастически музикални упражнения“ и с големи букви в средата: „Акумулиране и използване на енергиите на живата природа“.¹⁵ Там са описани 28 упражнения, но някои от тях по-нататък не влизат в пълния цикъл, а други се допълват и доусъвършенстват. Не е известен човекът, описал упражненията, но има две вероятни предположения – Боян Боев или самата Милка Периклиева, която прави описанието в изданието от 1938 г.¹⁶ Не е известно защо датата, която е написана накрая на последната страница – 7 юли 1933 г. – се разминава с датата от началната страница – 7 август. Има една забележка в края на последната страница: „При всички упражнения се тръгва с десния крак.“ Същата забележка се появява и в изданието от 1938 г, но вече ѝ е сложен по-голям акцент, тъй като фигурира на първа страница отгоре.

Ето някои мисли на Катя Грива, споделени пред Радка Левордашка: „Когато Учителят подготви Паневритмията и всичко беше готово, за да я играем, извика мен и Милка Периклиева. Двете заедно с Учителя играехме всяко упражнение. Като научихме всички упражнения, тогава Учителят ги даде пред всички, като ние двете играехме вътре в кръга заедно с Учителя и всички погледи бяха устремени към нас. Играеше се бавно, спирахме, давах се обяснения и пак продължавахме, така че не всички отведнъж заиграха Паневритмия. Всички упражнения са дадени с обяснения, прочетете ги, преди да играете. Ръцете и краката не се опъват като струна, ръката се свива в лакътя на 45 градуса, мерено от него до китката, а тя излиза над главата. Кракът се опъва назад, като се стъпва на пръсти, повдига се петата, тялото трябва да бъде изправено и добре закрепено. Играе се ритмично, плавно, без да се стяга нито един мускул. Паневритмията играе много важна роля за човека! За всяко движение е дадена и съответна мелодия – като играеш, както трябва, ти изправяш всяка частица от твоето тяло. С Паневритмията лекуваш всеки мускул от тялото си. Затова Учителят каза: „С Паневритмията болни ще се лекуват.“ Пеенето е мистично, магнетично, с ръцете си ние го изпращаме по целия свят.

¹⁴ Кръстев В., „Изгревът“, т. 1, стр. 552

¹⁵ Вж. Източници на Паневритмията до 1990 г., friendsoftherainbow.net/node/124.

¹⁶ „Разговори с Учителя“, Милка Периклиева

Мислите ни също трябва да са съсредоточени, не да се говори и да се размахват ръце, на кой както му падне, а да се мисли, за да сте духом и тялом заедно. Това не е нито балет, нито резки гимнастически упражнения, това са окултни движения, които трябва да се изпълняват много точно. Не трябва да се смесват нещата.¹⁷

През очите на Пеню Ганев този период изглежда така: „От цялата Паневритмия най-трудно усвоихме Пентаграма. Вечерно време на полянката на Изгрева, осветявана от 1000-ватовата електрическа лампа, почвахме да изучаваме фигурите на Пентаграма, но завършвахме все с неуспех. Минаха много дни и Учителят вечер пак излизаше и караше братята Симеон Симеонов, Галилей Величков, Данко Симеонов (с кларинета) да свирят мелодията на Пентаграма, а другите братя и сестри - да образуват фигурите на Пентаграма в движение. След много упражнения спазването на фигурите, които заемаха главата, ръцете и краката на Пентаграма, се усвоиха и сутрин започнахме да го играем. Отначало го свирехме и играехме три пъти, защото играчите се уморявали, но Учителят отбеляза, че всяка двойка трябва да мине през позицията на глава, крака и ръце, а това може да стане само ако упражнението се играе пет пъти.

Когато се създаваше Паневритмията, Учителят даде да наредят текст. Стоянка Илиева и някои други се опитаха, обаче текстът на Олга Славчева беше най-подходящ, всички го харесаха и той се прие от всички и от Учителя.¹⁸

1.4. Първи печатни издания на Паневритмията

Най-първо, през 1935 г., е издаден поетичният текст на Паневритмията със заглавие „Паневритмия“ и с автор Асинета - псевдоним, зад който стои името на поетесата Олга Славчева.¹⁹

За първи път цялата Паневритмия е издадена през 1938 г.²⁰ За времето си тя излиза като луксозно издание в голям формат. Състои се от три части - паневритмични упражнения, музика (разработка за две цигулки) и трета част - принципи на Паневритмията. Описанието на движенията е направено от Милка Периклиева - една от най-известните детски учителки в София. В педагогическите среди тя се ползва с уважение и популярност, тъй като до 1941 г. издава четири книги с подвижни игри, ръководства и др. пособия, подходящи за деца в детски градини.²¹ Тази нейна известност ѝ дава възможност през летните месеци да бъде

¹⁷ Левордашка, Р., „Благодаря ти, Учителю“, стр. 66-67

¹⁸ Кръстев В., „Изгревът, т. 16, стр. 62

¹⁹ Вж. Източници на Паневритмията до 1990 г., friendsoftherainbow.net/node/124.

²⁰ Вж. Източници на Паневритмията до 1990 г., friendsoftherainbow.net/node/124.

²¹ Книги от Милка Периклиева: „Сборник от 36 музикални детски игри“, С., 1933; „Игри и песни - ръководство за детски и основни учителки“, С., 1935; „Царица Есен - пиеска за деца“, С., 1938; „Практиката ми в детската градина“ (второ преработено издание), С., 1946; „Волни птички - дванадесет игри“, С., 1946; „Подвижни игри за деца“, С., 1954; „Ритмични игри за деца“, С., 1957; „Ритмични игри за деца (второ издание), С., 1962; „Срещу Нова година - детски забави“, С., неизв. г. (след 1945)

назначена и за учителка в детската градина към „Близкоизточната фондация“. Тя много добре проучва както движенията на Паневритмията, така и съпровождащата я музика, тъй като самата тя свири на пиано. По-късно това я прави един от най-подходящите хора, чрез които Паневритмията би могла да се въведе в българските училища.

Милка Периклиева си спомня ясно мига, в който получава поръчение от Учителя за описание на упражненията: „Една сутрин, когато музиката на Паневритмията вече се чуваше, подтичвах закъсняла по шосето към Изгрева. Минавайки покрай салона съзрях Учителя, който този път не играеше, а стоеше пред приемната и отдалеч наблюдаваше играещите. Поздравих го и за момент спрях. Бях малко смутена, че съм закъсняла.

- Харесват ли ти упражненията? – запита ме той.

- Много са хубави, Учителю. Защо не ги опишете, за да могат да се разпространяват повече? – отговорих аз.

- Ти можеш ли да ги опишеш?

Като че ли очаквах този въпрос.

- Ще се опитам.

В мълчание разменихме някакви мисли. Почувствах се с крила. Погледнах Учителя, който продължаваше да наблюдава играещите. В тези няколко минути имах чувството, че е било определено от Някого да мина покрай Учителя в този час и да получа тази задача. Без да споделям с никого се залових за работа. Всеки ден записвах движенията на едно-две упражнения. Когато бях готова с всички упражнения, занесох ръкописа на Учителя и му го прочетох. По израза на лицето му разбрах, че е доволен.

- Иди при брат Боев, проверете ги и нека ги напише на машина – каза ми накрая той.

Изпълних казаното. Заедно с брат Боев изгладихме текста и написан на машина аз го предадох на Учителя. Изминаха се месеци, година, две. Една вечер, когато минавах край салона, светна лампата пред приемната. Учителят изпращаше гости от града. Както всякога, заобиколихме го. Този път той държеше в ръка книга със синя корица, голям формат. Погледна ме, подаде ми книгата и каза:

- За Бога така се работи! – наблягайки на думата „така“. От всеки звук на тази дума като че ли излизаше светлина.

Приех подаръка, благодарих и несъзнателно повторих в себе си думите Му, а душата ми беше пълна с радост... След този случай ясно почувствах, че ми се даде някакво благословение и успех в работата и мълком, без думи, разбрах един закон: „За Бога даром се работи и даром се получава.“²²

Нотният текст е дело главно на Кирил Икономов, изтъкнат музикант в средите на Братството. Знае се, че Учителят му поставя задача да работи заедно с Асен Арнаудов, тъй като той е човекът, записвал по-голямата част от Паневритмията при

²² Списание „Житно зърно“ - 1/2011 г.

нейното начално даване, но Икономов разработва всичко сам. Там той включва и своя аранжимент за втора цигулка. По спомени на приятели, Учителят му прави забележка, защото не е изпълнил неговата заръка. Кирил Икономов определя и темпата на Паневритмията с хронометър и метроном с помощта на Учителя. За третата част, „Принципи“, отговорност поема един от най-изтъкнатите и подготвени за целта ученици на Учителя – Боян Боев.

В Паневритмията от 1938 г. има един сериозен пропуск, който се мултиплицира в следващите издания, като през годините е търсен различен начин за неговото разрешаване. Съществува несъответствие между движение и музика в първите десет упражнения. Имаме забележката (още на първа страница), че всички движения [упражнения] са на десен крак и след това – описание на всичките десет упражнения, че започват на десен крак. На практика музиката казва друго. Тъй като музикалните тактове на 6, 7 и 8 упражнения са нечетен брой (тек), три от упражненията – 7, 9 и 10 – ще трябва да започват на ляв крак.

В това издание могат да се посочат два интересни факта. Тук за първи и последен път се появява духовното име на Учителя – Беинса Дуно. Другият интересен момент е, че освен на български на първите страници има и текст на френски. На френски са преведени и имената на всички мелодии на упражненията, т.е. съществуват два варианта – на български и на френски. Вероятно е засвидетелстван голям интерес от страна на Братството във Франция и това е начин поне частично изданието да може да се ползва и там.

През 1937 г. Михаил Иванов отива във Франция с поръчение и препоръки от Учителя да работи за разпространяване на учението там. През следващата 1938 г. вече има солидна група около него, която проявява голям интерес и към Паневритмията. През същата година в България през лятната ваканция се връща Ярмила Менцлова, за да попадне за първи път на Изгрева и да впечатли всички със своите танцови умения. Когато тя изпълнява точните движения, съответстващи на музиката, без никога преди това да е виждала Паневритмия, Учителят казва тогава: „Вижте каква връзка има между музиката и движенията!“

За тази случка разбираме и от писмото на Боян Боев от 21 януари 1939 г. до Ярмила, където той подробно описва думите на Учителя, които той е казал вечерта, по време на събирането в Симеон Симеонов. В следващото си писмо от 20 април 1939 г. той ѝ пише: „Любезна сестро Менцлова, хиляди поздрави от Изгрева! Получих писмото от Париж, в което се говори как Вие сте се запознали с мнозина братя и сестри и сте играли някои наши песни, между другото и „Идилията“. Това ни много радва. Ако можете да дойдете с нас на красивите Рилски езера това лято, ще можете да играете и много други наши песни. На езерата ние всяка сутрин играем Паневритмията. С братски поздрав: Б. Боев.“

През пролетта на 1939 г. във Франция, в една от близките гори до Париж – Сен Ном ла Бретеш – се събира голяма група около Михаил Иванов, за да разучават упражненията, дадени от Учителя. На 26 август същата година той споделя в писмо до Боян Боев: „Относно Паневритмията вече много пъти се събрахме няколко братя

и сестри, за да я разучим заедно с Ярмила (сега тя е във ваканция). Паднаха доста песни и добро настроение. Имаше моменти, когато братята и сестрите достигаха на брой 20. Бавно върви Паневритмията по много причини – поради големината на града, всеки е зает, но въпреки това все повече и повече расте интересът и желанието да се изучи. Трябват ни музиканти за това! Имаме един проект и дано Бог да ми помогне да се реализира и той е следният. Ще гледам да намеря цял оркестър, на който ще платя (още нямам идея за цената), за да може всички упражнения да бъдат зарегистрирани на грамофонни плочи. Ако това можеше да стане в София с нашия оркестър, защото тук ще трябва да се аранжират всички упражнения за различни инструменти. Това е трудно. Там вие имате партитурите за всички инструменти, вече готови, аранжирани.“

Точно една седмица преди да си замине Учителя – на 20 декември 1944 г., когато почти е спрял да излиза от стаята си, той дава едно от последните важни наставления на Ярмила Менцлова. Мария Златева е свидетел на тази паметна среща и я разказва в собственоръчно написаните си спомени. Той казва следните думи към Ярмила: „Вие, сестра, ще оправите гимнастиките!“ Тонът е категоричен и не търпи съмнение. След което Учителят се обръща и си заминава. Тя в пълнота осъзнава важността на този миг и през целия си живот неотклонно следва заръката на Учителя, да направи едно подобро ръководство по Паневритмия.

1.5. Последният дял на Паневритмията

Следващото издание е „Слънчеви лъчи – музика, движения и говор от Учителя“, София, 1942, но реално то излиза през 1941 г.²³ В него се публикуват принципите и музиката на Паневритмията, без описание на движенията. В първата част, където са описани принципите, се откриват определени различия. Има допълнения и пояснения, както и съвсем нови моменти. Някои неща от първото издание тук не са включени. В музикалния текст също има редица промени, които са в посока адаптиране на песните от Паневритмията за пеене, а не само за свирене, както е в първото издание. Под нотите се добавя поетичният текст на Олга Славчева от 1935 г., но вече подобрен и синхронизиран с музиката.

Ето спомените на Елена Андреева: „Аз не знам нищо за това, че Учителят е казал на Олга Славчева да напише текста на Паневритмията, но веднъж присъствах, когато тя, Георги Радев и Учителят известно време работеха по текста. Дватама ученици пееха думите и където не съвпаднаше логическото ударение с музикалното, гледаха как могат да го оправят, за да съвпадна двете. Да не бъде „Бога“, а „на Бога“, защото понякога може така да дойде, ако втората нота е по-висока. Доста време работиха, докато ги дадох да се напечатат.“²⁴

Според Пеню Ганев ето каква е причината за изданието от 1941 г.: „Много хора идваха от града за Паневритмия и същевременно пееха и затуй Учителят нареди да

²³ Вж. Източници на Паневритмията до 1990 г., friendsoftherainbow.net/node/124.

²⁴ Кръстев В., „Изгревът“, т. 1, стр. 554

напечатат текста ниско, защото цигулките свирят много високо. Те свирят октава високо. Имаме издадена цялата Паневритмия една октава по-ниско – за пеене, защото тя се свири много високо. И да може някъде, където няма музиканти, да си я пеят и да си я играят.”²⁵

Открита е машинописна страница, която потвърждава факта, че „Слънчеви лъчи“ са завършени с текст, музика и движения още през лятото на 1941 г. Там пише: „Слънчеви лъчи – текст на новото упражнение“ и следва познатият ни поетичен текст, чийто автор е Весела Несторова. Накрая е изписана датата „1 юли 1941 г., Изгрев“.²⁶ Така последният дял от Паневритмията се издава в края на декември 1941 г., но нормално е в такива случаи на корицата да е изписано – 1942 г. За този факт съдим от две писма на Б. Боев до Елена Хаджиева. Първото е от 18 ноември 1941 г., където той пише: „Новите ритмични упражнения, които Учителят даде това лято, а именно „Слънчеви лъчи“, сега се печатат и скоро ще ги имате.“ И в следващото си писмо от 24 декември 1941 г. Боян Боев продължава: „Да ви зарадвам с една новина: сега се печатат и до Нова година ще излязат от печат „Слънчеви лъчи“ – новите гимнастически упражнения, които Учителят даде това лято. Ще ги получите.“²⁷

Това издание представлява тънка книжка от 32 стр., формат А3, отпечатано на ул. „Гурко“ 22, в „Литопечат“ – печатницата на Славчо Печеников.²⁸ Състои се от три части – музика, принципи и описание на упражненията. Тук е известен авторът на принципите – Боян Боев, който стриктно е цитирал мисли от Учителя. Кой музикант е записвал музиката, до момента не е известно, а също така и авторът на описанието на движенията е неизвестен. Има изключителна приемственост в терминологията и начина на описание на упражненията с този на предходните описания, затова може да се предполага, че е или Б. Боев, или Милка Периклиева, или и двамата заедно в екип.

Пеню Ганев също описва разговорите си с Учителя за „Слънчеви лъчи“: „Учителят няколко пъти в рамките на три години ми повтори: „Българинът живее все в затворен музикален кръг!“ Веднъж го попитах какво разбира под „затворен музикален кръг“. Той ми отговори: „Българската народна музика се движи в затворен кръг. Всички народи си имат национален танц, за българина това е ръченицата. Като играе своята ръченица, той живо тепа, тепа. Нали си виждал как жените по селата белят и перат платното на реката, като тепат, тепат с дървото, наречено тепачка – докато свършат прането, бая се баялдисват. Така и тук – той играе, но тепа с краката, после се баялдисва, запъхтява се, изморява се и седне на стола и диша с отворени уста, дано се отмори. Играл ръченица и сега седи, и пъхти уморен, и за нищо не го бива в момента, и не иска да мисли. Ето това е затвореният

²⁵ Кръстев В., „Изгревът“, т. 16, стр. 63

²⁶ Пак там

²⁷ Кръстев В., „Изгревът“, т. 7, стр. 640-641

²⁸ Вж. Източници на Паневритмията до 1990 г., friendsoftherainbow.net/node/124.

кръг на българската музиката!“ „А какво нещо е отворен кръг, Учителю?“ – го попитвам аз, неразбиращ нищо. Учителят взе цигулката си и излязохме навън, където имаше около 50-60 човека наши приятели насядали. Беше неделя, към 5 часа следобед. Когато Учителят се зададе с цигулка в ръка, всички се зарадваха, защото знаеха от опит, че в такива случаи той даваше някоя нова песен. Ние присъствахме на един исторически момент, на който Учителят изсвири „Слънчеви лъчи“ за първи път. Когато свърши, каза: „Аз съм работил 15 години върху тази песен да я създам, но досега не съм я пял и свирил пред никого!“

В този момент имаше сестри-музикантки – сестра Давидова, Весела Несторова. И тогава Учителят повтори много пасажи от „Слънчеви лъчи“, и така се научи тази песен. Според мен тогава той ни даде и думите, но останалите твърдяха друго – че са дадени от Весела Несторова. Възможно е и това.

Накрая Учителят обясни, че това, което свири, е българска музика в отворен кръг. Отворен кръг означава, че като свири и играе човек, да завърши песента и играта пълен с енергия, да чувства порив да се захване за работа. Да има едно възходящо течение на мисълта, да има едно разширение на чувствата във възходяща посока, а не да бъде изморен и да иска да почива от преумора. Учителят ни даде пример как да се играе ръченица в „Слънчеви лъчи“, която да има възходящо начало. Когато изучавахме упражненията, беше топло време и Учителят нареди да се сложи един голям стожер на поляната, и на него да се сложи голяма лампа от 1000 вата, която да осветява поляната до късно вечер. Така ние изучавахме Паневритмията и „Слънчеви лъчи“ под ръководството на Учителя. Така той ни показва как българската музика може да излезе от затворения музикален кръг. Това започва от медитацията: „Ти си ме, мамо, човек красив родила ...“²⁹

Елена Андреева си спомня как са дадени „Лъчите“: „Учителят даде „Слънчеви лъчи“ на Изгрева и изучаването им продължаваше до вечерта. Като дойдат всички след работа и пуснат една голяма лампа от 1000 свещи и светне поляната, и там ги учехме. Всичката музика от Паневритмията е на Учителя с изключение на разработката на Ангел Янушев, който направи едно допълнение към „Колко сме доволни“, която Учителят одобри.“³⁰

Паневритмията на Рила се играе на всички езера без шесто и седмо. Ставаше непосредствено по идея на братята или най-често на Учителя, когато го питаха сутрин къде ще играем. На първото езеро слизахме за дърва. Ако Учителят ни кажеше да слезем само за дърва, нямаше да стане, а за Паневритмията всички слизаха и на връщане носехме дърва. Друг път Учителят казваше: „Днес ще играем на третото езеро!“ При лошо време правехме Паневритмията на лагера при второто езеро.“³¹

²⁹ Кръстев В., „Изгревът“, т. 16, стр. 131-132

³⁰ Кръстев В., „Изгревът“, т. 9, стр. 157-158

³¹ Кръстев В., „Изгревът“, т. 9, стр. 383

В спомените си за този период Наталия Чакова разказва: „Оставаше един ден до Петровден - именния и рождения ден на Учителя. Този ден се празнуваше много красиво. За случая всичко се почиства и измива, защото идват стотици от града и от провинцията, за да поздравят Учителя. Ние, няколко учителки, дошли за през ваканцията от провинцията, решихме да измием и подредим салона за празника. По едно време гледаме, Учителят иде и носи една чиния с едри зрели кайсии, подава ни я да се почерпим и отива на пианото. Свири някаква мелодия. Ние оставяме работата и го заобикаляме. Почнахме да тананикаме мелодията, която ни беше малко позната - част от „Идилията“. Скоро я запяхме по-високо и по-смело. „Рекох, може да се даде упражнение по тази мелодия!“ Стана, нареди ни две по две и започна да дава упражнението. Пеем и играем, пеем, играем... така беше дадено упражнението „Лъчите“ в навечерието на Петровден.“³²

В спомените на цигуларката Мария Златева можем да намерим ценни препоръки: „Понякога утринната лекция биваше по-дълга, а много от учениците бяха служащи, работници, студенти и времето от един час, определено за Паневритмия, караше тия, които отиват на работа, да напускат кръга. Затова Учителят препоръчваше да се съкратят някои от гимнастическите упражнения, според случая, именно по тези съображения - да не закъснеят приятелите за работа. Брат Симеонов прескачаше "Първият ден на пролетта", като най-дълга.

Една сутрин бяхме заобиколили Учителя да Му целуваме ръка. Той потърси Симеон Симеонов да му каже нещо, но последният разговаряше с някои сестри. Тогава Учителят се обърна към мен и ми каза: "Ще свирите винаги първите три номера от Паневритмията: "Първият ден на пролетта", "Евера" и "Скачане" и после ще прескачате през един номерата. Един ден ще свирите чифт, а един ден - тек от номерата на Паневритмията. Като дойде празник, тогава ще свирите всички номера подред и ще я изпълните цялата. Когато Учителят ми каза кои упражнения трябва да се играят, аз Го запитах дали трябва да се дават сигнали кое упражнение ще се играе. Учителят каза: "По-добре без сигнали. Те трябва да са будни и да следят кога почва то. Учителят също препоръчва на ." После продължи: "Вие, музикантите, трябва да се разпределите на групи. Едни да свирят, други да играят. И всеки, като играе, да наблюдава - да види какви подобрения могат да се направят. Това се отнася и за тези, които свирят.“³³

За „Пентаграма“ Учителят препоръчва на музикантите да свирят ритмично, за да могат ритмично да се вдигат и свалят ръцете при игра. В края на упражнението, когато се правят кръговете с ръцете, трябва да се подчертава ритъмът, за да става едновременно от играещите. При „ето“ - ръцете се движат нагоре, при „веч“ - надолу, при „идем“ - нагоре и т.н. При „Лъчите“, накрая при „летенето“, когато се

³² Кръстев В., „Изгревът“, т. 7, стр. 54

³³ Кръстев В., „Изгревът“, т. 1, стр. 353

пее „туй“ – ръцете отиват надолу, а при „рай“ – нагоре, всички едновременно и според музиката да се движат ръцете.³⁴

При създаването на Паневритмията Асен Арнаудов и Ангел Янушев взеха участие, особено в „Слънчеви лъчи“.³⁵

1.6. Опит за въвеждане Паневритмията в училищата

През 1942 г. се провежда уникален експеримент, с който се цели въвеждането на Паневритмията в училищата. Главно участие тук взема Милка Периклиева, която по това време е с висока репутация в учителските среди. В доклада си до Учителя тя пише:

„Доклад от Милка Периклиева за възложената ѝ задача – приложение Паневритмията в българското училище.

София, 1942 г.

- 1) От 15 април до 30 май;
- 2) От 28 юни до 12 юли.

По нареждане на г-н министъра на Народното просвещение, началникът по телесно възпитание, г-н Караиванов, даде нареждане да се организира едно отделение, в което да се направи опит за провеждане на Паневритмията.

Опитът започна на 15 април и продължи до 30 май с 54 деца от IV отделение при училище „Тодор Минков“ (днес: 20-о ОУ, в центъра на София). Учителка на отделението беше г-жа Величкова. Курсът се провеждаше от г-жа Милка Периклиева, като пианистка идваше г-жа Иринка Кисова. Работеше се в час по гимнастика и пеене. Случваше се по четири пъти седмично.

Резултатите бяха много добри. Децата играеха с желание и интерес.

При завършването г-н Караиванов ревизира работата, одобри упражненията и обеща в началото на идващата учебна година да открие курс по гимнастика в София за подготовка на всичките основни учители, където ще се проведе Паневритмията като задължителен предмет във всички училища.”

По желание на Учителя за поддържане на подетата работа предложих на г-н Караиванов да вземем участие с Паневритмията и в някои от летните курсове. За най-удобен се намери този, организиран от училищното настоятелство за подготовка на ръководители в игрища. По нареждане на г-н Караиванов бяха ми дадени 6 часа, а в последствие още 6. Курсистите бяха учители, учителки, студенти и студентки – всичко 40 души. Курсът се провеждаше на открито.

Ритмичната гимнастика – Паневритмията – се провеждаше от Милка Периклиева, г-ца Весела Несторова с китара и цигулки (Верка Куртева, А. Янушев, Ф. Стоицев и впоследствие кларинет – Д. Хараламбиев).

³⁴ Кръстев В., „Изгревът“, т. 1, стр. 372

³⁵ Пак там

Предадените 18 упражнения бяха заучени бързо, с голям интерес и удоволствие. Курсистите открито заявяваха, че най-приятни и желани са часовете им по ритмика. Специалистите по телесно възпитание – преподаватели в същия курс, се заинтересоваха и започнаха да присъстват на нашите часове ...³⁶

Ето какво разказва Милка Периклиева по-нататък: „Наближаваше краят. Курсистите очакваха да получат нотите на упражненията, но все се случваше така, че размножаването им закъсняваше и накрая курсистите се разотидоха в провинцията, без да могат да ги получат. Междувременно началникът по физкултурата при Министерството на народната просвета замина на специализация в чужбина. Курсът завърши добре и курсистите бяха усвоили упражненията, но военизираната обстановка в страната затормозяваше изпълнението на подетата идея с Паневритмията. През декември 1943 г. над София бе извършена първата въздушна бомбардировка. На 10.01.1944г. последва масирана бомбардировка над столицата, която предизвика евакуирането на населението, учрежденията и училищата от София. Замисленото начинание с Паневритмията вече не можеше да се реализира. Припомняйки си планираната, но неосъществена инициатива на Учителя с Паневритмията, съзнанието ми се спираше на пречките, които съпътстваха това добро начало и неволно си спомням за подбраните от мен 18 упражнения и за разговора с Учителя.

Всички в Изгрева се бяха евакуирали от София. Учителят с една група от софийското Братство се бяха настанили в с. Мърчаево, Софийско.

Един ден отидох в Мърчаево, за да видя Учителя. Между другото в разговора стана дума и за Паневритмията. Запитах го дали не би могло да се направи нещо за в бъдеще.

- Късно е вече – отговори ми той. - Сега ще гледаме представлението.

С отправен на запад поглед Учителят искаше да ми каже, че сега имат думата самолетите с бомбените товари, които често прелитаха над страната ...³⁷

³⁶ Кръстев В., „Изгревът“, т. 23, стр. 773

³⁷ Кръстев В., „Изгревът“, т. 23, стр. 778-779

2. Втори период (1945-1989 г.)

2.1. Обща атмосфера след заминаването на Учителя

Неочакваното заминаване на Учителя предизвиква кардинални промени в средите на Братството. Последователите не са подготвени и за предстоящите събития, които са продиктувани от смяната на политическата система. Избира се братски съвет, започва масирано издаване на книги, на „Изгрева“ се провеждат най-различни курсове, музикални събития и обществени прояви. Постепенно режимът започва да затяга примката около Братството. Принуждават ги да се регистрират и Братският съвет решава това да стане по закона за вероизповеданията, т.е. Учението да се води религиозна деноминация. Закриват печатницата, която е закупена с общи средства. В самото ръководство влизат недотам предани хора на Учителя.

Някои много бързо се ориентират в обстановката и решават да напуснат страната, за да намерят по-благоприятна среда за прилагане и разпространение на Учението. Такова място е Франция, където вече има десетки последователи, вдъхновени както от живата им връзка, направена с Учителя през 1939 г., така също и от последователната работа на Михаил Иванов през периода 1937-1946 г. В самото начало Братството там е единно, но постепенно започват процеси на разцепление. След възстановяване на дипломатическите отношения между Франция и България, през 1946 г. се възобновява кореспонденцията между двете страни, която е прекратена през 1940 г., когато Франция е въввлечена във войната. Границите отново са отворени и може да се пътува свободно, но за кратък период от време. През 1946 г. в Париж емигрира Виола Йорданова (Бауман), която по-късно (1979) ще издаде Паневритмия в Америка. През 1946-1947 г. заминава и Бертоли, който в началото работи заедно с Михаил Иванов, но впоследствие пътищата им драматично се разделят.

През същата 1947 г. за Франция отпътува и Ярмила Менцлова с цел да обучава френското братство на Паневритмия. В Париж обаче по това време обстановката не е благоприятна - води се кампания срещу Михаил Иванов. Това намира потвърждение в писмото на Ярмила до Боян Боев, за което съдим от неговия отговор от 18 декември 1947 г. Там той ѝ пише: „Любезна сестра Ярмила, получих ценното Ви писмо, което отдавна очаквах. Благодаря за сведенията, които ми давате. Бог всичко ще превърне на добро... Вашето отиване там е ценно, защото Вие ще им покажете най-вярно паневритмичните упражнения.“³⁸ През същия период в Париж Ярмила се среща с Виола Йорданова (Бауман).

³⁸ Всички писма от и до Ярмила Менцлова могат да се видят в „Приложения“ - Бел. съст.

Вероятно поради дългия период и липсата на обмен между българското и френското братство през годините на войната, Паневритмията във Франция не е разучена пълноценно. Това е предполагаемата причина около 1947 г. да се заснеме двадесет и пет минутен филм, който да покаже как точно се играят в България всичките 28 упражнения.³⁹

Съществува твърдение, че кинооператор е Георги Парлапанов – този, който заснема филм с Учителя в края на 30-те години. Най-вероятно обаче лентата е направена с френски средства и с тяхно оборудване и оператор. Завършващият надпис накрая – „Fin“ – е на френски. Не е известно и някой от българските последователи на Учителя да говори в спомените си за такова събитие, като снимките на филм. Самият Парлапанов също не е споменавал нищо пред племенника си Данаил Жеков, който пък е операторът, заснел Паневритмията през 1977 г.

Тук е мястото да посочим още един заслужаващ внимание факт. В писмото си до Боян Боев от 26 август 1939 г. Михаил Иванов споделя свое намерение в посока заснемане на филм: „Един ден ще трябва да се филмират някои сцени от братството ни (в България), в гората, от упражненията и Паневритмията.“⁴⁰ Много вероятно е описаната по-горе инициатива да идва от негова страна, но точно в този период отношенията между нашето братство и това във Франция не са добри. Бертоли по това време е там и работи в тясно сътрудничество с Михаил Иванов. Задачата по филма е свършена от неговата дъщеря – Анина Бертоли. Междувременно Михаил влиза в затвора (1948), а точно тогава Анина пристига в Париж. Нейният баща вече е поел собствен курс и това е вероятната причина филмът, съхраняван от нея през годините, да остане непокътнат и на практика неизвестен до 1999 г. Тогава сем. Гобо от Франция го изпращат до коломенската група в Москва и оттам той идва в България.

Във филма участват 8 човека – 4 смесени двойки, от които засега са разпознати петима: втората жена – Верка Куртева, третата – Анина Бертоли и четвъртата – Йорданка Кисьова, както и вторият мъж – Неделчо Попов и четвъртият – Пантелей Карапетров. Снимките са правени пролетно време на Изгрева.

Анина Бертоли отпътува за Франция през 1948 г., след което се завръща в България едва след седем години. Вероятно точно за тези години по-късно тя споделя в спомените си: „Като отидох в Париж, почнаха да ме питат разни такива подробности: „Ръцете, дланите – нагоре, надолу, настрани?“. Аз играех Паневритмията, минавах за една от тях, които я знаят най-добре, но като започнаха да ме питат разни подробности, отворих книгата, която е напечатана на български, чета и тъй като ми беше прясна в ума Паневритмията, намерих доста грешки. Почнах да пиша на Елена Андреева: „Виж на еди-коя си страница какво пише, а всъщност ние иначе я играем.“ И тогава тя ми пише: „Да, наистина така я играем.“

³⁹ Архивният филм от 1947 г. може да се види на youtu.be/eJj4Y10KOJg

⁴⁰ Списание „Житно зърно“ – 2/2010 г.

И решиха да създадат нова Паневритмия, описана по хореографски начин. И тогава извикаха някои хореографи, там беше Мика – Мария Тодорова, на Борис жената. Извикаха също Ярмила, нали като балерина, Катя Грива, Елена Андреева и създадоха тогава тази нова Паневритмия и ни я изпратиха. Аз я напечатах тая книга с рисунки от Елена Андреева. Тя там се погрижи, изпрати 100 рисунки подробно за всички движения. Направих след туй издание, на което написах: „Направена в България“, т.е. коригирано второ издание в България.“⁴¹

Тази Паневритмия на Анина Бертоли е издадена вероятно след 1954 г., но не в издателство, а на циклостил, в тираж около 100 бройки. Тя не представлява точно копие на екземпляра, изпратен от България, а е с нанесени корекции от самата Анина. Дотогава във Франция има две издания на Паневритмията, които са превод от 1938 г. И двете са издадени от Жерар Низе през 1949 г. и 1954 г. Той има свое издателство в Париж, наречено „Куриер на книгата“⁴², където издава и книги на Учителя. В началото Низе си сътрудничи тясно с Братството в Париж, но след като Михаил Иванов влиза за две години в затвора през 1948 г., той се отделя и открива собствен Център по природна хигиена, където се изучава и Паневритмия. Този център е в Лорг (*Lorgues*, област Вар), близо до Сен Тропе. Там като студент през 1959 г. попада Жан-Луи Гобо, а по-късно и неговата съпруга Арлет. През лятото на 1967 г. се появява и Ярмила Менцлова по покана на семейство Гобо. По това време тя е в Париж и помага на Низе в неговата книжарничка.⁴³

2.2. Паневритмия през 50-те години на ХХ в

Картината на Паневритмията в България след 1944 г. е пъстра. Ето как изглежда тя през погледа на Мария Тодорова: „В началото, когато се даваше Паневритмията, се създаде една група, която да предава упражненията на останалите приятели, които идват на Изгрева. Така къде по-рано, къде по-късно те научаваха упражненията и се обучаваха взаимно един другото. Обикновено става така, че всеки, който идва, хваща се в кръга, поглежда онези, които са пред него, и играе според това, което вижда. Така дойдохме дотам, че не всички играехме правилно Паневритмия. С годините едни играеха едно, а други – друго.“

Минаха няколко години, след като Учителят си замина и веднъж на Паневритмия стана някакъв спор. Оказа се, че всеки играе, както си я знае, но приятелите не бяха я разучили добре. Тогава се сетихме за поръчението на Учителя към Ярмила, да оправи Паневритмията. Тя беше балерина и хореографка, имаше двигателна култура и знаеше от балета как точно могат да се опишат и да се дадат упражненията. Но се оказа, че и тя не ги знае добре. Тогава ние ги показвахме – аз и Елена Андреева. Намерихме и една млада сестра от Варна – Магдалена Иванова Петрова [ок. 1930-2005, по това време студентка в София, живее при Елена

⁴¹ Кръстев, В., „Изгревът“, т. 7, стр. 660-661

⁴² Courrier du livre. – Бел. съст.

⁴³ Разговор със сем. Гобо: friendsoftherainbow.net/node/1139.

Андреева], която да ни бъде като манекен-модел и чрез нея се показваха упражненията. Тя ги играе, а ние седим отстрани и коментираме всяко движение, как трябва да се играе и как трябва да се запише. Така работихме няколко месеца и свършихме тази важна работа. Направихме протокол и се подписахме трите – аз, Мария Тодорова, Ярмила Менцлова и Елена Андреева. Във всяка една от нас остана по едно копие. След това аз извиках фотографа Васко Искренов и той засне всички упражнения, които ние играхме с Ярмила. Това бяха около 100 пози.

Елена Андреева размножаваше своя екземпляр и едно копие изпрати на Анина Бертоли в Париж, да го отпечата на френски език. Елена извика една художничка и като ѝ показа упражнение след упражнение, се направиха скици, които после се приложиха в изданието на Анина. Но този превод не отговаряше на това, което ние бяхме направили, тъй като според А. Бертоли трябвало да се обясни по-добре на французите.⁴⁴

Елена Андреева споделя следното за същата ситуация: „След заминаването на Учителя аз повдигнах въпроса, че не се играе точно и правилно Паневритмия. Аз това го казах, защото смятам, че проучих упражненията, може да не съм ги изпълнявала съвършено, но имах желание да го направя. Тогава събрах 5-6 души: Мария Тодорова, Ярмила Менцлова, Катя Грива, а това са стълбовете и при Нана, Бубата, на Славчо [Печеников] дъщерята, понеже тя имаше по-голяма къща. Тя беше цигуларят и още някой имаше, но не си спомням. Започнахме да проучваме едно по едно движенията с Ярмила и тя ги играеше в началото малко балетно, но аз съм пряк човек и го казвам на Ярмила, защото тя е балерина, естествено, че така ще ги играе. Но после тя ги играеше много хубаво, когато така се вживя в упражненията, и така ние направихме точен текстуален запис. Направихме обясненията и ги заснехме на снимки с фотографа Васко Искренов. Тя [Мария Тодорова] го криеше от мен, че са заснели цяла поредица от снимки, защото мислеше, че и аз ще искам да ставам фотомодел. Текстът остана при мен, но когато хората го вземат, не ми го връщат. Сега съм взела текста, който е при Георги Георгиев, дете е мой близък, с трите деца. Сега неговият екземпляр е при мен, защото ми обещаха да ми направят на ксерокс две бройки, две течения, абсолютно както са там, без никаква промяна, както аз съм го писала. Искам това да го дам да се запази.“⁴⁵

По спомени на Магдалена Попова направеното описание на упражненията става някъде в годините след 1950 г., вероятно ок. 1956-1957 г. Снимките на Ярмила и Мария, съпътстващи описанието, показват приблизителната възраст на двете участнички. За Катя Грива няма достатъчно данни да е участвала активно в процеса на работа. В този екип неизвестно защо отсъства и Милка Периклиева – човекът, правил описанията от 1938 г.

⁴⁴ Кръстев В., „Изгревът“, т. 7, стр. 213-214

⁴⁵ Кръстев В., „Изгревът“, т. 9, стр. 158-159

Описанието на упражненията стъпва върху вече издадената Паневритмия от 1938 г., като тук се обръща внимание на тактовете, което спомага за по-голямата прецизност в изпълнението. Изпъква професионалният изказ и терминология на Ярмила Менцлова - авторът на всички описания. Тя е човек с хореографско образование и опит в тази област, тъй като е присъствала в Школата на „свободния танц“ на Айседора Дънкан.

Проблемът, който възниква в Паневритмията от 1938 г., с несъответствието между музика и движение, тук е разрешен в полза на музиката. Забележката, която присъства на първа страница в изданието от 1938 г., затова че „всички движения [упражнения] започват на десен крак“, вече е премахната, а упражнения 7, 9 и 10 са описани да започват на ляв, вместо на десен крак.

2.3. Първи научни изследвания за влиянието от Паневритмията

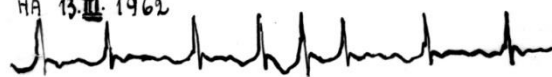
След процеса срещу определени членове на Братството през 1957 г. и гоненията, които се предприемат от властта, Паневритмията постепенно бива забранена на Изгрева. Това вероятно става в началото на 60-те години на XX век и за известен период от около 10 години, до 1970 г. се играе само на събора на Рила. Ето какво казва Елена Андреева за този период и за първите научни изследвания върху

КРЪВНО НАЛЯГАНЕ НА УЧАСТНИЦИ
В КОЛЕКТИВА ЗА ЛЕЧ. ФИЗИКУЛТУРА В НАЧАЛОТО
И В КРАЯ НА СЕЗОНА - АПРИЛ-НОЕМВРИ 1962 г.

№	ИМЕ, ПРЕЗИМЕ	ВЪЗР.	В НАЧАЛО НА СЕЗОНА	В КРАЯ НА СЕЗОНА
1	РАДА АПОСТОЛОВА	64	220/120	160/95
2	ДЕНЯ АТАНАСОВА	70	213/115	150/90
3	ДАРИНА ЧОТОРОВА	68	185/115	174/98
4	ДОЧКА МИТКОВА	67	170/100	135/70
5	МАТЕЙ ПЕТРОВ	71	170/90	150/80
6	ПЕТЪР ЗЛАТЕВ	70	170/80	150/75
7	МАРА ЛЕОНКИЕВА	65	190/100	150/85

ЕКГ-ГЕОРГИ РАЧЕВ НЕДЯЛКОВ - 82 ГОДИНИ
Diagnosis: MIOCARDIOSCLEROSIS - ARRHITHMIA - RR = 220/120
НА 13.IV. 1962

СЛЕД РЕДОВНИ ЗАНИМАНИЯ С КОЛЕКТИВА - 19.VI.1962 - 19.VI.

КАМЕРНИТЕ ЕКСТРАСИСТОЛИ ИЗЧЕЗНАЛИ НЕ САМО ПРИ ПОКОЙ
НО И ПРИ НАТО-ВАРВАНЕ С

д-р ГЕОРГИЕВ - ФИЗИК. ДИСП.

Паневритмията: „След като Учителят напусна земята, играхме Паневритмия, докато имахме Изгрева. Един наш брат лекар – Стефан Кадиев – беше поканил няколко лекари да присъстват на упражненията. Те преди почването премериха кръвното налягане на няколко души: на млади, на средна възраст и на възрастни. След свършване на Паневритмията, на същите лица пак измериха кръвното и при всички имаше един и същ резултат – понижаване на долната граница. Това беше изненадващо въздействие. Доколкото зная, друг такъв опит не е правен.“⁴⁶

„Анкетата се състоя в присъствие на 8 души лекари и методисти от Окръжния физкултурен диспансер. Протоколът на комисията, с диаграми на въздействието върху пулса и кръвното налягане, може да се поиска от архива на диспансера за 1958 г., д-р Стефан Кадиев

ПРОТОКОЛ

През септември 1958 г., в гр. София комисията, назначена с писмо от МНЗСГ в състав: председател д-р Хубенов, главен лекар на Софийски физкултурен диспансер и членове – д-р Рашков и Кънчева, методически ръководител на същия диспансер, като проведеха поредиците гимнастически упражнения „Паневритмия“, изпълнявани от верската общност „Бяло братство“ всяка заран върху „Поляната“ в кв. Изгрев, София, констатираха следното:

1. Гимнастическите упражнения стават всяка заран след изгрев слънце през времето от 22 март до 22 септември всяка година от 1934 година насам и са дадени по указания на основателя на общността Петър Дънов.

2. „Поляната“ е с благоприятно за цялото изложение много добро слънчево озаряване, далече от прашни пътища, оградена от борова гора и плодови дръвчета, при изобилие на чист въздух, добре подредена и чисто поддържана, като създава твърде благоприятни условия за сутринни гимнастически упражнения от типа „Сутринна зарядка“.

3. Упражненията се играят ритмично при оркестров музикален съпровод и при личното пеене на участващите в игрите.

4. Текстът на песните отразява явленията из природата, като слънцето, потоците, цветята, птиците, планината и притежава положителни емоционални комплекси. Поради това той е в пълно съгласие с принципите на Павловото учение относно водещата роля на мозъчната кора при укрепване на здравното състояние на организма. Музиката е оригинална, предимно в български национален стил и на високо художествено ниво. От голяма полза е включването на участниците с лично пеене на песните по време на игрите.

5. Движенията в гимнастиките изразяват съдържанието на песните или тяхната символика, чрез което се задълбочава психологическият ефект на текста.

6. Комисията намира, че физическото натоварване при упражненията засяга почти изключително горната част на тялото, раменете при слабо участие на кръста,

⁴⁶ Кръстев В., „Изгревът“, т. 9, стр. 566

долните крайници, че дихателните упражнения се правят, но недостатъчно. Поради това гимнастическите упражнения на Паневритмията са подходящи повече за възрастни хора и за деца, за развиване на пластика и чувство за ритъм. За младежите при по-големи физкултурни нужди е необходимо да се включват и други физкултурни комплекси при значително по-голямо физическо натоварване за късо време. Това се и прави от група членове на братството след Паневритмията, доколкото има време. Самата Паневритмия трае около 45 минути.

7. Упражненията на Паневритмията са интересни като хореографски групови изпълнения и следва да се проучат от специалисти по хореография с оглед тяхното по-широко ползване от по-голям брой и по-големи колективи. Поради своята оригиналност в чист български стил те биха могли да се ползват при нашите представяния пред външния свят, гдето се интересуват от битовите прояви на народа ни.

8. Упражненията се извършват при пълно градско облекло, което е затруднение при изпълнението им. Комисията изказва мнение за по-леко облекло при игрите, като при добро време се играе бос върху тревата.

9. В упражненията взеха участие както следва - на 17 септември - 120 души. Почти всички изпълняваха упражненията правилно, с малки грешки. Играещите се включват и изключват от игрите доброволно, при пълна свобода, според личното влечение и желание на всекиго. Това не се отразява върху хода на цялото изпълнение. Видимо спокойно и весело разположение на всички участници в игрите. Представени бяха двата пола, при преобладаване на женския пол, предимно по-възрастни хора, включително такива по на 80 години. Прави впечатление готовността на всички да пеят хорови песни из своя репертоар.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ:

От гореизложеното комисията заключава следното:

1. Гимнастическите упражнения на верската общност „Бяло братство“ под названието „Паневритмия“ са здравословно полезен физкултурен комплекс при положителен жизнелюбив емоционален заряд.

2. Паневритмията може да се използва като пример за масова сутринна физкултурна зарядка при музикален съпровод и колективно пеене.

3. При ползване от млади хора същата се нуждае от допълнителни физически натоварвания за сметка на част от еднозначни, повтарящи се упражнения.

4. Някои от упражненията, като „Тъкането“, „Квадрата“, „На ранина“, „Пентаграма“ и други представляват хореографски интерес и биха могли да се използват при представянето на народа ни на физкултурни фестивали.

5. „Поляната“ на Изгрева, заедно с цялата обстановка според начина на тяхното използване от страна на верската общност „Бяло братство“ дава основание тя да се намира под закрила на постановлението на Министерски съвет № 157 от 29 юли т. г. „За по-нататъшно развитие на физическата култура и спорта у нас“, отпечатано в бр. 65 на „Известия на Президиума“ от 15 август 1958 г., раздел I, т. 4, ал. 3.

6. Комисията препоръчва за по-широко ползване от нашата общественост дадения при тая обстановка образец за масова сутринна физкултурна зарядка, приспособена според мястото, условията, средата и възможностите, съгласно раздел II, т.1, буква „г“, ал.2 от постановлението.

Председател: (п)

Членове: (п)⁴⁷

2.4. Паневритмия през 70-те години

През зимата и пролетта на 1969 г. три-четири млади жени, между които и Мария Митовска, се обучават на Паневритмия от Катя Грива.⁴⁸ След изучаване на упражненията те биват изпитвани за точността на изпълнение. Тъй като има проблем да се играе Паневритмия в София, Георги Томалевски пише молба до Директора на вероизповеданията и иска официално разрешение това да става в гората до телевизионната кула. Такова разрешение се получава и започват да се събират около 30-40 души, главно възрастни приятели с по 1, 2 или 3 цигулки. По спомени на Вергилий Кръстев, в началото е имало разминавания по отношение на някои упражнения. По същото време Николай Дойнов купува скъп полски магнетофон за 1500 лв. [*това са 10 лекарски заплати*], който работи на батерии и когато няма жива музика, се играе на записа, направен от Филип Стоицев през 1971 г.

На 5 март 1971 г. в дома на Игнат Котаров в пълна нелегалност е направен аудиозапис на Паневритмията и песни на Учителя в разстояние на три дни. Това начинание става благодарение на Филип Стоицев, който прави и всичките аранжimenti. Инструментите, които участват, са: първа и втора цигулка, пиано, контрабас и флейта. Записите са направени в стая, с обикновен магнетофон.

След 1971 г. за две-три години се разрешават лагери на Рила, където понякога се събират около 100-150 души. Но след 1974 г. има нова забрана за лагеруване на планината. Тогавашната милиция се качва и разгонва всички присъстващи. Започват нови преследвания и репресии срещу последователите на Учителя. На Седемте езера вече не се разрешават лагери. От 1975 г. до промените една малка група от около 30 човека в пълна секретност се събира в местността „Сфинкса“, близо до връх Мусала. Там приятелите играят Паневритмия и прекарват съборните дни. Престоят им обикновено е за месец. През последните години присъстват и доста чужденци. Главен организатор на този лагер е Крум Въжаров. Той е човекът, който методично и целенасочено работи с младото поколение – изучават Паневритмия, окултни науки и главно – Словото на Учителя.

На 21 и 22 април 1973 г. Димитър Грива прави студиен аудиозапис на Паневритмията в радио „Монте Карло“. Това е първият българин, осъществил тази

⁴⁷ panevritmiyabg.org/paneurhythmy/?lang=bg&go=history

⁴⁸ Разговор с Мария Митовска за Паневритмията: friendsoftherainbow.net/node/1138.

идея.⁴⁹ Ето спомените му за паметното събитие: „През 1944 г., когато бяха бомбардировките над София, Учителят праща Б. Боев при мен с поръчение да направя Паневритмията за голям симфоничен оркестър. Така аз останах на Изгрева сам с бай Ради и си довърших работата по оркестрацията. Всяка кола от Паневритмията, като завършвах, на 10-15 дена я носех в Мърчаево на Учителя. Той я преглеждаше и после я вземах и подвързвах. По-нататък трябваше да я издам някъде, за да завърша задачата, дадена ми от Учителя. Трябваше да се запише, защото партитурите стояха. В България тогава нямаше условия и аз пътувах често до Франция. От друга страна приятелите-французи ми казваха: „Вие може да сте свикнали да слушате Паневритмия с цигулки, с китари – сватбарски оркестри, но ние искаме да я чуем с един симфоничен оркестър.“ Моята мечта още в София беше да я запиша с оркестъра на Монте Карло. За мене е един от най-хубавите оркестри, които съм слушал. Отивам аз и намерих диригента, това е директорът на филхармонията в Монте Карло. Той е от унгарски произход, много благороден човек и интересен музикант. Името му е Тибор Кантона. Аз му подарих „Учителя говори“, отпечатана на френски език. Той бе слушал за нея. Учителят има голям авторитет сред розенкройцерите, а маестрото беше такъв. Той ме попита колко пари имам, на което отговорих, че като плата на диригента, ми остават 15 000 франка. За 40 мин., колкото траеше Паневритмията, трябваше да се платят 40 000 франка, но г-н Кантона отвърна: „Можете да започнете утре!“ Взех един много добър бас от операта, който изпя „Аум“.⁵⁰

По това време във Франция процъфтяват идеите на Учителя. От една страна Михаил Иванов мощно работи със своите ученици, а от друга Анина Бертоли, Ярмила Менцлова и други последователи на Учителя, които нямат съвместимост с Омраам, по свои пътища проповядват Новото учение. Анина, например, организира свои курсове за изучаване на Паневритмията в околностите на Париж, в парка „Сер“.

Ярмила Менцлова работи в подножието на Алпите – в Райхщет, община, която се намира в департамента Долен Рейн, област Елзас, недалеч от Страсбург. Там, през годините, тя провежда своите летни стажове. Съжителства с Жерар Жерве, който спонсорира аудиозаписа на Паневритмията, за който запис стана дума по-горе. Ето какво казва Д. Грива за Жерве: „Аз отидох в Алпите и се запознах с един зъболекар – розенкройцер – Жерар Жерве. Той имаше една каравана, с която пътуваха на екскурзии, прикачена на леката кола. Продаде я за 5 хиляди франка и ми ги даде.“⁵¹ Този същият французин е на снимките в издадената от Я. Менцлова през 1983 г. Паневритмия.

Около самата Ярмила се образува кръг, който основава асоциацията „Приятели на Паневритмията“, чийто председател е Ан-Мари Ламбер-Фараж. Участват също

⁴⁹ Аудиозаписът може да се чуе тук: friendsoftherainbow.net/node/431.

⁵⁰ Кръстев В., „Изгревът“, т. 8, стр. 188-190

⁵¹ Кръстев В., „Изгревът“, т. 8, стр. 231

Мари-Елен Ши - преподавател в националната федерация по йога, Мари-Пол Мери - художничка, Жерар Жерве и др., а през летните месеци домът на семейство Гобо е отворен за курсове и игра на Паневритмия.

През 1977 г. Мария Митовска и Григорий Кьосев се снимат в цветен филм за Паневритмията с оператор Данаил Жеков, който тогава работи в националния филмов център „Бояна“. Мястото е Рила, Мусаленският дял под връх Иречек. Цялата техника, която по онова време е доста тежка и обемна, е качена на гръб в пълна секретност. Музиката е на касетофон. Този видеозапис е един изключително ценен източник, от който може да се види нивото и начина на игра на Паневритмия по времето, когато е правен.⁵²

Димитър Грива осъществява още един аудио запис на Паневритмията, но този път в зала „България“ през 1978-1979 година. Залата е съвсем празна, както се изисква при запис. Все пак там присъстват няколко приятели: Нестор Илиев, Георги Томалевски, Борис Николов и Жечо Панайотов, както и една полска писателка, живееща тук - Ванда Смуховска, съседка на Грива. Там басът, който пее „Аум“, се казва Динков. Записът е направен от Малкия радиооркестър с диригент Драгомир Ненов. В оркестъра по това време по една случайност е и новопостъпилият млад музикант - Петър Ганев.

Ето някои разсъждения на Димитър Грива по отношение на пропуските, които са направени в музиката на Паневритмията, и корекциите, които той е нанесъл: „В записаната от учениците музика има някои малки грешки, но когато тези песни попаднат в ръцете на един професионален музикант, той може да ги отстрани. Те не са фатални грешки. По този повод, за да сме по-стриктни, се събрахме около 1974 г. тримата с Асен Арнаудов и Мария Златева. Много от песните са нотирани от Асен Арнаудов. Много хубаво записваше той, беше един от най-добрите записвачи и на Паневритмията, и на песните. Така тримата нанесохме някои поправки на песните в нейната песнарка. А в Паневритмията аз съм направил поправките и мога да кажа кои са. Всеки един музикант ще може да ги разбере.“⁵³

Учителят даваше упражненията фраза по фраза - да кажем днеска е дошъл до една фраза, утре - до друга. Така едната фраза завършва на първото време на следващия такт, ако е последна, но ако след тази фраза следва нова, от този последния такт започва друг. И затова в първите упражнения от „Първият ден на пролетта“ по едно време трябва да си смениш крака, защото се получават тек такива тактове. Това нещо съм го избегнал в моята Паневритмия и ако се играе по нея, такова нещо няма да се получи. В отпечатаната Паневритмия [1938 г.] има пропуск - удълженията. В тази, която аз записах в Монте Карло, в моята партитура това е коригирано. Даже един научен работник [Александър Берендеев] повдигна този въпрос на една среща вкъщи, защо се е получило това разминаване.⁵⁴

⁵² Филмът може да се види тук: youtu.be/CunoMxlGK_4

⁵³ Кръстев В., „Изгревът“, т. 8 стр. 246

⁵⁴ Кръстев В., „Изгревът“, т. 8 стр. 207

Много просто: така са я отпечатали, както се е записало грешно тогава. Например вчера свършват дотук, но Учителят продължава нататък, така, който е записвал, оставя този такт и започва нататък. Но трябвало е преди това да се види, че вътре в онова упражнение накрая се получават тек тактове. Ако се изсвирят всички упражнения от „Първият ден на пролетта“, ще се види, че то цялото е на чифт такт, през два такта става всичко. Това е ритъмът вътре – през всеки два такта, това е една фигура.

В „Първият ден на пролетта“, ако се забележи как го играят, по едно време прескачат там, затова аз съм махнал три такта, за да бъдат точно нещата. За тази корекция знаят всички музиканти. Това аз го направих със съгласието на Асен Арнаудов. Той е човекът, който най-много е записвал Паневритмията, повече от половината. Тогава е бил студент, а после беше в Мюнхен, след което стана професор по арфа в академията. Асен беше от музикантите, които свършиха много работа по време на раждането на музиката на Учителя. Срегнахме се и си обяснявахме как са станали тези неща.

За тези поправки аз поемам една такава отговорност, защото е защитима от гледището на музиката. Освен това Учителят каза, че тази Паневритмия ще се развие един ден. Той ни я даде като една мелодия, няма да вземе да я хармонизира, оркестрира – това го остави на нас. Когато ние започнем да правим това нещо, да я хармонизираме, да я оркестрираме, ние ще ги намерим тия пропуски. Те са много явни, гдето се казва, азбучни истини. Очевидно е, че проблемът е в начина, по който е работено – днеска е дотук, утре е дотам. Паневритмията не е на един път записвана, особено такава дълго упражнение като „Първият ден на пролетта“.

Нашата работа беше да го документираме, а що се отнася до грешките, всеки професионален музикант ще разбере, че е грешка и няма да има спор. Тука някои от нашите някак фанатично държат на някои неща. Ние поправихме очевидните грешки, защото някъде може да има и печатни грешки, не само редакционни. Ние някой път акцентираме върху неща, които не са фатални. Това всеки един музикант ще разбере. Важното е, че Паневритмията е издадена и е цялостна. Всяка регистрация, която ще прави един композитор или музикант, тези тактове, които аз ги магнах – три в първия номер и по два по-нататък, ще ги направят и те.⁵⁵

2.5. Паневритмията през 80-те години

Докато в България последователите на Учителя са подложени на гонения и репресии и Паневритмия се играе тайно в планината през август и през неделните дни в полите на Витоша, то във Франция десетки и стотици хора я играят всяка сутрин от 22 март до 22 септември постоянно през годините. В Америка Виола Бауман издава през 1979 г. Паневритмия, която е буквален превод на изданието от 1938 г. Анина Бертоли работи регулярно в Париж със своята малка, но сплотена група. Ярмила Менцлова чака своя час да изпълни заръката на Учителя – да постави

⁵⁵ Кръстев В., „Изгревът“, т. 8 стр. 207

Паневритмията на една принципна и професионална основа. Невидимият свят като че ли е изтеглил своето благословение от България и с пълни шепа го е излял върху Франция и останалия свят, където Учението намира своята естествена почва и условия за израстване.

В началото на 80-те години на ХХ в. неколкократно посещава България известният днес английски психолог и писател, а от 1988 г. и водач на Ордена на Бардовете, Оватите и Друидите – Филип Кар-Гом. Той от малък се интересува от древните традиции на друидите и постъпва в Ордена на Бардовете, Оватите и Друидите на 18-годишна възраст. След смъртта на основателя на Ордена Рос Никълс (1975) става последовател на Михаил Иванов, като за 7 години превежда негови книги на английски език. Вдъхновен от Омраам, той решава да посети България, за да се запознае по-отблизо с учението на неговия Учител – Беинса Дуно (Петър Дънов). Силно се „запалва“ по Учителя и Паневритмията и в продължение на 14 години редовно посещава България и контактува с хора от Братството. Филип заедно с тогавашната си жена, Даниел, изучават усърдно Паневритмията и издават книга за нея през 1980 г. В изданието си от 1983 г. Я. Менцлова посочва двамата като квалифицирани инструктори за Англия и дава техния адрес за връзка. Даниел Кар-Гом няколко години организира групата по Паневритмия в Лондон и популяризира лекциите на Учителя. Филип Кар-Гом допринася много за разпространението на Паневритмията в англоезичния свят, като в онези години води в България много хора, измежду които Дейвид Лоримър, Ардела Натанаел и Алисън Браун. Алисън също създава своя група по Паневритмия в родния си Глазгоу, Шотландия. Нейният син Барнаби Браун е изключителен флейтист на световно ниво. Той също тръгва по пътя на Новото учение. През 2000 г. прави уникален запис на Паневритмията в едно от най-известните студиа в света – „Аби Роуд“, прославно от „Бийтълс“. Освен него в записа вземат участие Здравка Баръмова – цигулка и Дерек Бел – един от най-прочутите арфисти в света. Този запис е с четен брой тактове на първите десет упражнения.⁵⁶

При пребиваването си във Франция Ярмила Менцлова е предан и неуморен работник на нивата на Учителя. По това време тя продължава да организира своите летни стажове в полите на Алпите. С голяма любов и с голямо умение тя обяснява упражненията, като набляга на търсенето на вътрешния смисъл на движенията. Обучава няколко французи, които много добре усвояват Паневритмията и усъвършенстват движенията. Двама от тях са семейство Гобо – и до днес предани последователи на Учителя. По-късно те също организират курсове в Алпите.

Ярмила Менцлова следва пътя си в живота, а именно – да направи едно подобро ръководство по Паневритмия. В спомените си приятели, които са я познавали, споделят, че това поръчение е осмислило нейния живот и се е превърнало в кауза. Семейство Гобо твърдят, че Ярмила е работила дълги години

⁵⁶ Записът може да се чуе тук: friendsoftherainbow.net/node/1519.

над ново издание на Паневритмията.⁵⁷ Така тя, вероятно предчувствайки близкия си край, през 1982 г. поканва в Париж Крум Въжаров, за да завърши делото на живота си. Ето какво си спомня по този повод Крум Въжаров: „След заминаването на Учителя Ярмила започна да работи върху уточняването движенията на Паневритмията и тяхното описание. Но тогава това в България не можеше да се реализира, затова тя се върна във Франция, за да може да работи и да финансира едно издание на Паневритмията.

По-късно Ярмила, знаейки, че съм присъствал още от самото зараждане на Паневритмията и съм работил през всичките години целенасочено за нейното изучаване, след като емигрира за Франция, поиска да ѝ помогна при описанието и уточняването на движенията. През 1982 г. аз заминах за Франция, където прекарах два месеца. Тя беше подготвила конструкцията на книгата, а аз дадох смисъла на всяко едно движение, неговия духовен смисъл и проекция, съгласно Словото на Учителя. Така че аз взех дейно участие в уточняването на нейната Паневритмия. Аз съм съавтор с нея, макар че това не е писано. След като Ярмила уточни, написа книгата, тя я даде за печат в едно издателство. Аз се бях върнал вече в България. Но се случи най-неочакваното – някой я удря по главата и тя си замина от този свят.

Това беше намеса на тъмните сили, които решиха да я премахнат, за да не излезе Паневритмията. Но тя си завърши работата като войник, и плати с живота си за това. Това не е малко, да платиш с живота си за своя идеал и онова, което работиш толкова години за делото на Учителя.

Когато получихме книгата тук, специално Галилей Величков ми обърна внимание върху някои музикални текстове, които бяха разместени. Имаше някои малки грешки при описанието на самите упражнения.

По-късно ние я преведохме на български език заедно със сестра Антония Бобекова, като всичко успяхме да уточним и да изправим пропуските.

Ярмила познаваше много малко Учителя, докато беше жив. А аз съм от 1927 г. в Братството и съм присъствал при създаването на Паневритмията от самото нейно начало и съм я играл през цялото това време. И продължавам и досега да я играя, особено като се наложи да подготвям младото поколение. Никога не съм мислил, че ще предавам Паневритмия, даже съм се смятал за един от най-обикновените. Но Учителят, който вижда далеч и знаеше всичко, че аз ще бъда този, който трябва да подготвя младите, прояви особено внимание към мен за Паневритмията. Тогава той дойде да играе с мен, за да пробуди известни центрове. И когато разбрах, че ще уча младите, тогава се наложи да проуча много добре и основно Паневритмията. Аз си зададох тази задача, да я проуча основно. Разговарял съм много с Катя Грива по този въпрос. Повече от двадесет години аз работих с младите и подготвих група, която познава Паневритмията, за да може да продължи делото на Учителя. Разговарял съм и с други братя и сестри и съм ги наблюдавал как играят.

⁵⁷ Разговор със семейство Гобо за Ярмила Менцлова и нейната книга „Паневритмия“: friendsoftherainbow.net/node/1139.

Групата от Ярмила, Мария Тодорова и Елена Андреева, които са съставили текст с обяснения на упражненията на Паневритмията [през 50-те години] и са направили снимки, не е работила професионално. По-късно Ярмила свърши тази работа. Те не са специалисти и не могат да опишат и да намерят подходяща система и метод да изложат Паневритмията както трябва. Паневритмията на Ярмила от 1983 г. вече е на нивото на един голям специалист. Неслучайно Учителят ѝ беше казал, че ще оправи Паневритмията.

Сега [1990 г.] тази „Паневритмия“ е готова за печат. Аз смятам, че Мария Митовска ще може да довърши тази работа така, както трябва. Тази книга трябва да излезе на български. Трябва да се зачете трудът на Ярмила и да се покаже, че тя е положила старание, време и сили, за да изпълни задачата, която ѝ бе дал лично Учителят.

По време на моето изучаване на Паневритмията, аз разговарях с много приятели, наблюдавах много стари братя как я играеха и от всекиго съм взел по нещичко, прибавяйки към това, което сам знаех и помнех. Затова смятам, че съм достатъчно подготвен, за да я предам правилно. И младежи, с които 20 години работех, я знаят много добре и правилно и могат да бъдат образец и да я предават и на онези, които желаят да я научат.⁵⁸

През късната есен на 1983 г. книгата е вече излязла. На корицата като година на изданието е написано 1984, но тя излиза по-рано по настояване на поръчителите. На първите страници присъства и посвещението на Ярмила към Мари-Елен Ши с дата 24 ноември 1983 г., което е близо до датата на излизане на „Паневритмията“. С това посвещение се разсейват съмненията, че Ярмила не успява да види с очите си изданието.

„Паневритмията“ представлява луксозно издание, което отговаря на Високия идеал според параметрите на своето време. Структурата е семпла, едносъставна. Езикът – достъпен и комуникативен, без да натрапва професионална или друга терминология. Петнайсетте глави включват два предговора и музиката за упражненията, буквално препечатана от 1938 г. Най-голям обем от книгата, около 1/3, заема описанието на движенията. Авторът се е стремил да се придържа към съвременните тенденции на хореографското изкуство. Цитирани са редица актуални имена и техните произведения, като например тези на Айседора Дънкан, д-р Франсис Лефебюр, Рудолф фон Лабан и г-жа Фе Хелес, работили в областта на съвременния танц, както и върху влиянието на движението върху характера на човека. Изобилстват цитати от беседи и статии на Учителя, измежду които „Царството на живата природа“ и „Паневритмията“ от 1938 г.

Професионалният подход на Ярмила Менцлова може да се види също и в начина, по който тя решава да изобрази движенията. Използвани са снимки, но най-вече графики (рисушки), които напомнят за непрекъснатостта на движенията. Това

⁵⁸ Кръстев В., „Изгревът“, т. 6 стр. 351-354

описание дава една по-голяма широта и свобода при изпълнението на Паневритмията.

Един от най-важните въпроси, който това издание разрешава кардинално, е примиряването на Паневритмията от 1938 г. с тази от 50-те години, която може да се нарече ранната (първоначална) версия на самата Ярмила (там помагат Мария Тодорова и Елена Андреева). Интересно е да се проследи изключителната приемственост между Паневритмията от 1938 г. и френското издание както във философската и хореографската си част, така и в музикалната. Нотният текст при Ярмила Менцлова е препечатан същият, както е през 1938 г., но с една съществена разлика - в първите десет упражнения е внесена корекция на 6, 7 и 8 упражнение. Осъзнавайки в пълнота проблема, Ярмила Менцлова се решава на единствения разумен изход в този случай, а именно - да направи тактовете четен брой. Това решение тя съвсем не взема сама, а с подкрепата и препоръката на тогавашния елит от музиканти начело с Асен Арнаудов. Затова свидетелстват редица факти и участници, за които стана дума и в спомените на Димитър Грива. Друг известен музикант от школата на Учителя, чиято творческа и професионална реализация е също във Франция, Венцислав Янков, споменава, че има аудио запис на пиано и цигулка от това време, в който той участва на пианото. Този запис е също с коригирани тактове, както изисква синхронизацията с движенията при първите десет упражнения.

Запис с четни тактове по онова време е правен и в Русия по молба на Роза Пронина и Михаил Папуш. Това са хората, от които през 70-те години на XX в. тръгва разпространението на Новото учение в Русия. Копие от записа, цигулка и пиано, може да се намери и днес в представители на Коломенската група в Москва.